

Literal – nonliteral – figurativ. Reflecții asupra unui corpus frazeologic românesc

PETRONELA SAVIN¹

Dobrovol'skij and Piirainen (2005) have developed a theory, named *Conventional Figurative Language Theory*, that insists on the crucial role of culture in both understanding linguistic expressions and processing knowledge. They give the concept of figurativeness a new turn: relation is figurative only if it contains an “image component”, viewed as a specific conceptual structure mediating between the lexical structure and the actual [= phraseological] meaning of figurative units. This means that the phraseological meaning of the relation must contain traces of the literal meaning which are inherited by the figurative meaning. They claim that the etymological description should be regarded as a constituent part of the motivation. It may generally be accepted that “folk etymology” is a constituent part of the motivation. Dobrovol'skij/Piirainen go one step further and include the linguistically “true” etymology in the semantic description. They describe an etymological memory of the lexical unit which determines its behaviour in current discourse. In this case, the task of the linguist would be to look for traces of this etymological memory in real contexts.

Based on this theory, this article is an attempt to provide a contextualization of the semiotico-cultural line of approaching figurativeness by resorting to a phraseological corpus under construction.

Key-words: *idiomaticity, figurativeness, food, phraseology*

¹ Universitatea „Vasile Alecsandri”, Bacău, România.

Idiomaticitate

Una dintre cele mai importante probleme ale studiului frazeologiei este *idiomaticitatea*, care poate fi privită în adevărata sa complexitate luând în discuție cea mai importantă clasă a frazeologismelor, și anume expresiile. Expresia, ca întreg, are un sens frazeologic, fiind alcătuită din cuvinte care au un sens lexical sau gramatical. Absența unei legături între sensul lexical al cuvintelor alcătuitoare și sensul frazeologic al expresiei e numită *idiomaticitate* (Burger 2007: 90). Unitatea de măsură a acestei fuziuni o reprezintă numărul de cuvinte care își păstrează, în interiorul expresiei, sensul lexical sau legătura cu acest sens. Dacă niciun element constituent nu trimite la sensul cu care este întrebuințat în afara expresiei, atunci avem de-a face cu o *expresie total idiomatice*; dacă măcar un element păstrează legătura cu sensul inițial, atunci avem de-a face cu o *expresie parțial idiomatice*².

În cele ce urmează, punem în discuție problematica complexă a idiomatității, făcând apel la un corpus frazeologic privitor la alimentația omului, aflat în construcție, la care ne vom referi și în ultima parte a lucrării. Alegem să utilizăm în demonstrație exemple aparținând familiei frazeologice a termenului *brânză*.

² O clasificare asemănătoare întâlnim atât la Gheorghe Colțun, cât și la Casia Zaharia. Gheorghe Colțun împarte expresiile, pentru care preferă denumirea de *frazeologism*, în *expresii idiomatice* și *expresii frazeologice* (Colțun 2000: 31), în timp ce Casia Zaharia le împarte, în lumina bibliografiei consultate, în *expresii total idiomatice*, în care elementele componente își pierd sensul propriu, dând naștere împreună unui sens nou, *expresii parțial idiomatice*, în care cel puțin un element component este folosit cu sensul propriu și *expresii neidiomatice* (Zaharia 2004: 127–128). Aceste clasificări se suprapun, parțial, și peste distincția între expresii și locuțiuni (expresive) propusă de Cristinel Munteanu (2007: 110–115), pentru care expresiile sunt acele frazeologisme al căror înțeles global nu are nicio legătură cu semnificațiile elementelor constituente, care, în urma unui transfer semantic de tip metaforic, ajută, toate, la formarea imaginii: *a tăia frunză la cămi*, *a spăla putina*, *a da ortul popii*, *a-și arăta arama*, *a trage mâța de coadă*, *a bate apa în piuă*, *a căuta nod în papură* etc. Locuțiunile, pe de altă parte, sunt formate din cuvinte care mai păstrează legături de sens cu semnificația globală a construcției, și care sunt supuse, parțial (mai exact cu excepția verbului), unui transfer semantic de tip metonimic: *a da năvală*, *a se da de-a rostogolul*, *a băga în boală*, *a-i sta* (cuiva) *ceasul*, *a închide ochii* etc.

Expresia *a nu fi nicio brânză (de cineva)*, ca întreg, are un sens frazeologic, și anume, ‘a nu fi bun de nimic’ (Zanne, P III, 489). Formal, este constituită din cuvinte care au un sens lexical sau gramatical (*a, nu, fi, nicio, brânză*). Structura pare să sufere din punct de vedere sintactic, atâta vreme cât verbul *a nu fi* are valoare copulativă și este completat de numele predicativ [*nicio*] *brânză*, împreună impunând complementul indirect *de cineva*. Însă, dacă analizăm din punct de vedere semantic această structură, singurul cuvânt care își modifică sensul este cuvântul *brânză*, care, în acest context, are sensul figurat de ‘valoare’. Acest sens al cuvântului *brânză* nu reprezintă un fapt izolat, ci, din contra, reprezintă o paradigmă de semnificare a acestui cuvânt la nivelul frazeologiei. Numeroase frazeologisme includ termenul *brânză* cu sensul de ‘valoare’, de exemplu: *a nu face brânză (cu cineva)* ‘a nu face nicio ispravă cu cineva’, *a se alege brânza de zer* ‘se alege binele de rău, se va găsi cel vinovat de cel nevinovat’, *brânză bună în burduf de câine* ‘pentru un om deștept, dar cu năravuri urâte’ (Zanne, P III, 486)³. Merită menționată și expresia, înregistrată în DLRC, *asta e altă brânză* ‘asta e altceva’, în care, de asemenea, numai termenul *brânză* este figurat, căpătând sensul general de ‘lucru, fapt’. Așadar, putem spune despre expresiile de mai sus că sunt structuri frazeologice parțial idiomatiche, dat fiind faptul că sensul frazeologismelor derivă din juxtapunerea sensurilor elementelor componente, păstrându-se sensul denotiv al unora dintre ele.

Dacă înțelegem prin idiomaticitate fuziunea sensurilor elementelor componente într-un tot care nu poate fi reconstituit din părțile componente ale frazeologismului, atunci ar fi idiomatiche structuri precum *s-a împuțit brânza* ‘a se strica prietenia’ (Zanne, P III, 490), *s-a băgat brânza în puțină* ‘nu se mai întâmplă ce s-a întâmplat, nu o să mai fie foloasele care au fost, nu mai e pomana aia’ (Zanne, P III, 488), *brânză-n sticlă* ‘pentru omul zgârcit’ (Zanne, P III, 492), *zgârâie-brânză* 1. ‘om foarte zgârcit’; 2. ‘om arțăgos, cârtitor, căruia nu poate nimeni

³ Se observă că Iuliu Zanne oferă o glosare a frazeologismelor de mare acuratețe semantică, subliniind caracterul parțial idiomatice al acestor structuri prin reluarea structurii sintactice a frazeologismului și înlocuind doar cuvântul cu sens figurat cu echivalentul denotativ.

să-i între în voie’, *brânză-n bete* 1. ‘om de nimic, fleac care se crede ceva’; 2. ‘prost, nepriceput’ (Zanne, P III, 492).

Și, totuși, pare să fie o mare diferență de transparență între expresiile de mai sus și structura (*ducă-se*) *opt... cu-a brânzei* (*nouă*), pe larg discutată de Stelian Dumistrăcel (2001: 53–56), care consideră că sensul acesteia, ‘ducă-se (du-te) oriunde, nu mi pasă’, se explică prin comparația dintre felul cum a trecut până la urmă postul de opt săptămâni împreună cu săptămâna brânzei și ușurarea sperată sau dobândită printr-o despărțire considerată benefică. O astfel de structură profund motivată cultural pare să dovedească un înalt grad de opacitate, chiar dacă nucleul verbal *ducă-se* și-a păstrat sensul denotativ. Astfel, procesul de creare a sensului în cazul unei structuri precum (*ducă-se*) *opt... cu-a brânzei* (*nouă*) nu e transparent dacă nu cunoaștem primul cod cultural, și anume pe acela al denumirii tradiționale a săptămânii dinaintea Postului Mare: „săptămâna brânzei” sau „săptămâna albă”, săptămână în care nu se mai consumă carne, iar în zilele de miercuri și vineri se face dezlegare la ouă, lapte, brânză și pește. Prezența unui substrat cultural pe terenul căruia se realizează transformarea semantică prilejuiește, astfel, o suprapunere de codificări.

Din altă categorie face parte expresia *brânză de iepuri* ‘lucru peste puțință, care nu se află’ (Zanne, P III, 488), care are la bază imaginea alimentului așezat într-un context imposibil. Pentru examinarea acestor tipuri de expresii, de mare folos este clasificarea expresiilor idiomatice propusă tot de Stelian Dumistrăcel (1980: 136–138), care face deosebirea dintre expresii *cópii ale realității* care au avut inițial o funcție obiectivă de comunicare, din care, ulterior, s-a dezvoltat, prin metaforizare, valoarea expresivă, și *expresii imaginare* (termeni ai unor comparații ireale), care s-au născut ca metafore. Așadar, expresia *brânză de iepuri*, ca rezultat al unei comparații ireale, ar face parte din categoria expresiilor imaginare, spre deosebire de expresiile discutate anterior care fac parte din categoria expresiilor *cópii ale realității*. Idiomaticitatea, în cazul expresiilor imaginare, are un caracter primar, derivând din condițiile de formare a acestora, în timp ce, în cazul expresiilor *cópii ale*

realității, ea are un caracter derivat, reprezentând o etapă următoare unei faze în care e posibilă o utilizare obiectivă a structurii.

Literal, nonliteral, figurativ

Din perspectiva relației cu idiomaticitatea și nu numai, o problemă încă deschisă a frazeologiei privește relația dintre sensul literal⁴ și sensul frazeologic⁵.

Multă vreme în teoria traducerii și, prin urmare, și în lexicografie, accentul s-a pus pe înregistrarea sensului frazeologic, ignorându-se componenta literală a frazeologismului. Odată cu creșterea interesului pentru dezvoltarea tehnicilor de prelucrare a limbajului natural, s-a pus mai acut problema relației dintre sensul frazeologic, opac pentru recunoașterea automată, și componenta literală a structurilor stabile de cuvinte, singura, transparentă. Această relație este esențială în rezolvarea multor probleme legate de analiza și prelucrarea limbajului natural.

Faptul că sensul frazeologic al unei expresii pare să nu aibă legătură cu sensul literal este o trăsătură a idiomatității supralicitată mai ales în școală. Din ansamblul frazeologismelor, numărul celor cu o idiomaticitate totală, opace din punctul de vedere la construcției sensului, este redus. Așadar, o problemă importantă la care trebuie să răspundă studiile de semantică frazeologică este descrierea legăturii dintre cele două niveluri ale sensului, sensul frazeologic și sensul literal.

Chestiunea motivării impune realizarea unor distincții importante. Este important de delimitat în ce măsură motivarea privește limbajul din punct de vedere sincron sau diacronic. De asemenea, trebuie răspuns la întrebarea dacă motivația este de interes doar pentru lingvist sau ține și de conștiința

⁴ Ar fi mai corect să utilizăm sintagma *citirea literală a frazeologismului* decât *sensul literal*, însă vom utiliza în continuare structura *sens literal* pentru că a devenit uzuală în cercetarea frazeologică, referindu-se la sensul cuvintelor dintr-o expresie, luate individual (v. Burger 2007: 90).

⁵ În locul sintagmei *sens frazeologic* întâlnim formulele *sens derivat*, *sens figurat*. *Sensul frazeologic* are avantajul că nu denotă nici mai mult, nici mai puțin decât 'sensul frazeologismului', spre deosebire de celelalte două care sugerează o anumită legătură (istorică) cu sensul literal.

lingvistică a vorbitorilor, iar, în acest context, trebuie arătat cât de important este sensul literal în idiomaticitate.

Teoriile cognitive ale metaforei reflectate și la nivelul frazeologiei își asumă numai componenta sincronică a motivării (Lakoff, Johnson 1980), considerându-se că informațiile istorice nu sunt relevante într-o măsură clară în vorbire.

Pentru A.N. Baranov și D. Dobrovolskij (1996: 414–428), sensul frazeologic (sensul actual) se naște de o manieră cvasiistorică (adică apare ca urmare a încercării noastre de a încerca să ne imaginăm cum se naște sensul din componentele sale. Motivarea sincronică a expresiilor reprezintă o „reconstrucție” a procedurilor cognitive implicate în cunoașterea paradigmatică a nașterii expresiilor.

D. Dobrovolskij și E. Piirainen (2005: 82) explicitează problema mai pe larg. Autorii consideră că descrierea etimologică ar trebui văzută ca o parte constituantă a motivației. Mai mult, autorii merg un pas mai departe și includ adevărul etimologic în descrierea semantică. Autorii folosesc triada literal – nonliteral – figurativ, dând o accepție nouă figurativității: o relație este figurativă doar dacă conține o componentă imagistică. Astfel, imaginea pe care se fundamentează o structură lingvistică fixă este un element care aparține planului conținutului unității figurative. Această componentă a imaginii poate fi definită ca structura conceptuală care asigură medierea între sensul literal și cel frazeologic; prin urmare, sensul frazeologic conține urme ale sensului literal moștenit. Se consideră, astfel, că descrierea etimologică a frazeologismului ar trebui să fie privită ca parte componentă a motivării sale, fiind inclusă în descrierea semantică a acestuia. Se vorbește chiar despre o „memorie etimologică” a unității frazeologice care determină comportamentul său în discurs.

Relevanța analizei figurativității la nivelul unui corpus frazeologic informatizat

Plecând de la această teorie, încercăm, prin acest articol, să oferim o contextualizare a direcției semiotico-culturale de

studiere a figurativității, prin apelul la un corpus frazeologic informatizat aflat în construcție, corpus ce cuprinde frazeologisme ale limbii române privitoare la alimentația omului. Prezentăm aici câteva concluzii parțiale la care am ajuns în urma alcătuirii bazei de date.

O primă problemă de analizat la nivelul corpusului este descoperirea unor principii de bază care stau la baza figurativității la nivelul câmpului onomasiologic al alimentației și de a dezvolta o teorie capabilă să exprime esența figurativității în cazul frazeologismelor acestui câmp. De asemenea, avem în vedere ilustrarea măsurii în care trăsăturile indentificabile la nivelul acestui câmp pot fi extrapolate la nivelul altor câmpuri, și, de asemenea, pot fi generalizate la nivelul frazeologiei în ansamblul ei.

În acest scop, vom construi o platformă care include bogate date lexicale empirice de tipul frazeologismelor (expresii, locuțiuni, proverbe, ziceri) extrase din principalele lucrări lexicografice, valorificându-se, în aceeași măsură și resursele World Wide Web. În pofida îndoielilor privind utilizarea unui corpus web, vom recurge la el deoarece dimensiunea acestui corpus este atât de mare încât probabilitatea de a trage concluzii greșite este limitată.

Principala problemă de ordin semantic în organizarea acestui corpus este de a urmări în ce măsură putem identifica o relație între sensul frazeologic și sensul literal al structurilor fixe fundamentate pe imagini alimentare. Astfel, va trebui să răspundem la întrebarea legată de procentul structurilor total idiomatice, în care sensul frazeologic derivă din fuziunea sensurilor elementelor componente într-un tot, și procentul structurilor parțial idiomatice, al căror sens derivă din juxtapunerea sensurilor elementelor componente, păstrându-se parțial sensul denotiv al unora dintre ele. Și, în acest context, va trebui să arătăm rolul imaginii alimentare în construcția sensului.

Până la acest moment putem afirma că există trăsături relevante ale imaginii alimentare care participă la semnificare la nivelul frazeologismului ca întreg, creând, astfel, paradigme precum: *Hrana – imagine a mijloacelor indispensabile existenței*, *Gustul bun – marcă a pozitivului*, *Gustul rău –*

marcă a negativului, Lipsa calităților nutritive – imagine a nonvalorii etc. (vezi Savin 2012)⁶. Aceste paradigme de semnificare funcționează atât în cazul expresiilor parțial idiomatice (ExPI), cât și în cazul celor idiomatice (ExI).

Ipoteza de la care pornim este că aceste paradigme de semnificare ale imaginilor alimentare la nivelul frazeologismelor sunt suficiente pentru a oferi o cheie de transparentizare a sensului întregii structuri frazeologice. O dovadă în acest sens o reprezintă asocierea fiecărui frazeologism cu un cuvânt-cheie reprezentând sensul său general: *altruism, bunătate, ceartă, egoism, existență, greșeală, ignoranță, insatisfacție, înșelare, înțelepciune, lăcomie, loialitate, lipsă, onestitate, oportunist, neplăcere, nonvaloare, prosperitate* etc. (vezi cuvântul-cheie dintre []).

Oferim mai jos o mostră din rezultatul unei astfel de organizări:

GUSTUL RĂU – MARCĂ A NEGATIVULUI

a se sătura ca de mere pădurețe (ExPI) ‘adică de un lucru prost și displăcut totodată’ (Zanne, P I, 217) [insatisfacție];

treanca-fleanca mere acre (ExI) ‘adică îndrugă verzi și uscate, spune vrute și nevrute’ (Zanne, P I, 218) [insatisfacție];

poamă rea (ExI) ‘persoană care are deprinderi, obiceiuri urâte’ (cf. DLR, VIII/3) [răutate];

a-i sări muștarul (ExI) ‘a se supăra, a se enerva, a se înfuria’ (cf. DLR, VI/13) [ceartă];

a avea (a fi cu) piper pe limbă (ExI) ‘a fi ironic, răutăcios, caustic’ (cf. DLR, VIII/2) [răutate];

a-i sta (cuiva) ca piperu-n nas (ExPI) ‘a nu-i fi pe plac (cuiva)’ (cf. DLR, VIII/2) [neplăcere];

⁶ În Petronela Savin, *Romanian Phraseological Dictionary. The Onomasiological Field of Human Nourishment*, Iași, Institutul European, 2012, frazeologismele privitoare la hrănire au fost organizate pe nuclee, alfabetic, în funcție de imaginea alimentară centrală și, de asemenea, pe serii, în funcție paradigma de semnificare a imaginii alimentare la nivelul frazeologismului.

a i se sui (sau *a-i veni*) (cuiva) *piperul la nas* (sau *a-și lua piper în nări*) (ExI) ‘a se supăra foarte tare, a se înfuria’ (cf. DLR, VIII/2) [ceartă];

a face (pe cineva) *cu sare și piper* (ExI) ‘a dojeni, muștra, a certa aspru (pe cineva)’ (cf. DLR, VIII/2) [ceartă];

parcă ar fi plouat cu piper între ei (sau *noi, voi*) (ExI) ‘se spune când două persoane s-au despărțit ori s-au dezbinat’, (cf. DLR, VIII/2) [ceartă];

a presăra piper între două persoane (ExI) ‘a învrăjbi, a ațâța o ceartă’ (cf. DLR, VIII/2) [ceartă];

îi dulce ca chiperiu (ExPI) ‘în bătaie de joc, despre cei iuți și mânioși’ (Zanne, P IV, 79) [ceartă];

iute ca ardeiu (ExPI) ‘se zice despre oamenii iuți și supărăcioși’ (Zanne, P II, 113) [ceartă];

a-i da ardeiu pe la nas (ExI) ‘a-l supăra, a-l întărâta’ (Zanne, P III, 449) [ceartă];

a face pe cineva cu ou și cu oțet (ExI) ‘a dojeni aspru, a certa, a ocări (pe cineva)’ (cf. DLR, VII/2) [ceartă];

a ști (sau *a cunoaște*) *moarea cuiva* (ExI) ‘a cunoaște firea, toanele, obiceiurile cuiva’ [ceartă];

a mânca (sau *a gusta*) *moarea* (sau *din moarea*) *cuiva* (ExI) ‘a avea de suportat supărarea, mânia, toanele cuiva’ (cf. DLR VI/10–11) [ceartă];

a se face borș (ExI) ‘a se înfuria’ (Zanne, P III, 482) [ceartă];

nimeni nu-i suflă în borș (ExPI) ‘nimeni nu îndrăznește să-l supere’ (Zanne, P III, 482) [ceartă];

a mâncat borș (ExI) ‘s-a păcălit, a pățit-o’ (Zanne, P III, 482) [înșelare];

a umplut-o de borș (ExI) ‘nu i-a făcut nici o treabă, nu s-a priceput’ (Zanne, P III, 482) [greșeală].

Prin mijloacele informatice putem monitoriza compatibilitatea dintre paradigma de semnificare a imaginii alimentare în frazeologism și sensul general al frazeologismului. Astfel, s-ar putea urmări în ce măsură fiecare frazeologism este integrat unui sistem complex de reprezentare care dovedește funcționalitatea unor principii generale ale transferului metaforic. Chiar și

numai compatibilizarea între sensul imaginii alimentare și sensul general al structurii frazeologice, redusă la categorii ale opoziției *bine-rău*, ar putea fi esențială în aplicațiile ulterioare de valorificare a bazei de date în ameliorarea traducerilor automate sau în analiza de corpus de tipul analizei sentimentelor.

Concluzii

Dezvoltarea acestei cercetări ar putea reprezenta un adevărat câștig în spațiul studiilor de semantică frazeologică. Aducând în prim-plan analiza sensurilor la nivelul unui câmp onomasiologic, se pot clarifica numeroase probleme legate eterogenitatea frazeologiei ca ansamblu complex de structuri fixe. Ar fi de dorit continuarea demersului de cercetare prin studierea altor câmpuri onomasiologice, precum cel al locuirii sau al vestimentației, câmpuri alături de care alimentația creează sistemul complex al structurilor cotidianului. Astfel, relațiile stabilite la nivelul unui câmp onomasiologic ar putea contribui definitiv la deciptarea unor mecanisme de manifestare a figurativității la nivelul frazeologiei în general.

Bibliografie

- BARANOV A.N., DOBROVOL'SKIJ D., *Cognitive modeling of actual meaning in the field of phraseology* în „Journal of Pragmatics”, nr. 25, p. 409–429, 1996.
- BURGER H., *Semantic aspects of phrasemes*, în Harald Burger, Dimitrij Dobrovol'skij, Peter Kühn, Neal R Norrick (eds.), *Phraseologie/Phraseology: Ein internationales Handbuch zeitgenössischer Forschung/An International Handbook of Contemporary Research*, vol. 1, Berlin, Walter de Gruyter, p. 90–109, 2007.
- COLȚUN G., *Frazeologia limbii române*, Chișinău, ARC, 2000.
- DLRLC: *Dicționarul limbii române literare contemporane*, vol. I–IV, București, Editura Academiei, 1957.
- DOBROVOL'SKIJ D., *On cultural component in the semantic structure of idioms*, în P. Đurčo (ed.), *Europhras 97: International Symposium*.

- September 2–5, 1997, Liptovský Jan. *Phraseology and Paremiology*, Bratislava, p. 55–61, 1998.
- DOBROVOL'SKIJ D., PIIRAINEN E., *Figurative Language: Cross-cultural and Cross-linguistic Perspective*, Amsterdam, Elsevier, 2005.
- DUMISTRĂCEL S., *Lexic românesc. Cuvinte, metafore, expresii*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1980.
- *Până-n pânzele albe. Expresii românești*, Iași, Institutul European, 2001.
- GIBBS R.W., *Idiomaticity and human cognition*, în Martin Everaert, Erik-Jan Van Der Linden, André Schenk, Rob Schreuder (ed.), *Idioms: structural and psychological perspectives*, Hillsdale (New Jersey), Lawrence Erlbaum Associates Publishers, p. 97–116, 1995.
- LAKOFF G., JOHNSON M., *Metaphors we live by*, Chicago, University of Chicago Press, 1980.
- MUNTEANU C., *Sinonimia frazeologică în limba română din perspectiva lingvisticii integrale*, Pitești, „Independența Economică”, 2007.
- PIIRAINEN E., *Phraseemes from a cultural semiotic perspective*, în Harald Burger, Dimitrij Dobrovol'skij, Peter Kühn, Neal R. Norrick (eds.), *Phraseologie/ Phraseology: Ein internationales Handbuch zeitgenössischer Forschung/ An International Handbook of Contemporary Research*, vol. 1, Berlin, Walter de Gruyter, p. 208–219, 2007.
- PODARU A., *Idiomaticitatea și expresiile idiomatice în italiană și română*, în „Philologica Jassyensia”, an VIII, nr. 1 (15), p. 309–318, 2012.
- SAVIN P., *Romanian Phraseological Dictionary. The Onomasiological Field of Human Nourishment*, Iași, Institutul European, 2012.
- ZAHARIA C., *Expresiile idiomatice în procesul comunicării. Abordare contrastivă pe terenul limbilor română și germană*, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2004.
- ZANNE I., *Proverbele românilor din România, Bucovina, Ungaria, Istria și Macedonia. Proverbe, zicători, povățuiri, cuvinte adevărate, asemănări, idiotisme și cimilituri cu un glosar româno-frances*, vol. I–X, București, Editura Librăriei Socecu & Comp., 1895–1912.